

ประติมากรรมฤๅษีดัดตน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม:
รูปแบบศิลปะสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

อรพรรณ เชื้อน้อย

นักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษารูปแบบลักษณะของประติมากรรมฤๅษีดัดตน ทั้งในเรื่องหน้าตา สีนํ้า ท่าทาง การแต่งกาย เพื่อกำหนดอายุสมัยของประติมากรรมกลุ่มนี้ โดยได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบงานประติมากรรมที่ปรากฏ จำนวน 28 ท่า 29 ตน ร่วมกับงานประพันธ์โคลงภาพฤๅษีดัดตนที่ได้บรรยายลักษณะของฤๅษีดัดตนทั้ง 80 ท่า พร้อมภาพประกอบซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีบันทึกลงในหนังสือสมุดไทยเมื่อครั้งแรกสร้างและยังได้ศึกษาเปรียบเทียบเชื่อมโยงกับงานศิลปกรรมฤๅษีในวัฒนธรรมต่าง ๆ

ประติมากรรมฤๅษีดัดตนภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นงานที่มีการคิดสร้างขึ้นช่วงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ยังเน้นถึงลักษณะเฉพาะของความเป็นฤๅษี ทั้งในเรื่องการแต่งกาย โดยเฉพาะการใส่หมวกทรงดอกกำโปง ถือเป็นสิ่งที่แสดงความเป็นเพศนักบวชอย่างแท้จริง ส่วนการพาดผ้าและการนุ่งผ้ามีความหลากหลายขึ้นอยู่กับท่วงท่าในการดัดตนของฤๅษีแต่ละตน ส่วนประเด็นเรื่องกำหนดอายุสมัยประติมากรรมฤๅษีดัดตน จำนวน 28 ท่า 29 ตน พบว่ามีเพียง 19 ท่า 20 ตน ที่มีท่าทางและอิริยาบถสอดคล้องกับเนื้อหาและภาพในสมุดไทย ผู้ศึกษามีความเห็นว่ประติมากรรมกลุ่มนี้เป็นประติมากรรมฤๅษีที่เก่าสุ่ดภายในวัดพระเชตุพนฯ

คำสำคัญ: ประติมากรรมฤๅษีดัดตน โคลงภาพฤๅษีดัดตน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

Ruesi Sculpture at Phra Chetuphon Wimon Mangalaram Temple: Art Forms in the Early Rattanakosin Period

Orawan Chueanoi

Ph.D. Student (Art History), Faculty of Archaeology, Silpakorn University

Abstract

The article presents a study of the Ruesi sculptures in Phra Chetuphon Wimon Mangalaram Temple. The purpose of this study was to examine characteristics of the Ruesi sculptures in the following aspects: face, facial expressions, acting, and clothing to determine the age of these sculptures. This present research was mainly conducted on a basis of comparative study on 28 postures of Ruesi sculptures from 29 work pieces together with Ruesi Dutton poem narrating 80 postures of the hermit with illustrations which had been graciously recorded under the command of King Rama 3. Aforementioned records in the Thai books were studied and compared with hermit sculptures in various cultures.

As a result, it could be observed that Ruesi sculptures in Wat Phra Chetuphon Vimolmangklararam Temple, could have been created during the early Rattanakosin period. The sculptures could be seen to have particular characteristics of the hermit especially in the way of clothing such as priest's hat (Doklamphong hat) which representing monasticism. In addition, it could also be observed that hermit draping dress could be presented in a variety of styles due to different bodily postures. The issue of determining the age of these 28-postures, 29 work pieces of Ruesi sculptures according to existing literatures, it was found that only 19 postures of 20 work pieces could be matched accordingly with illustration and literary contents narrated in ancient Thai books. According to the findings of this study, these Ruesi sculptures could be regarded as the oldest sculptures in Wat Phra Chetuphon Vimolmangklararam Temple.

Keywords: Hermit sculpture, The Ruesi Dutton poem, Wat Phra Chetuphon Vimolmangklararam

บทนำ

ประติมากรรมฤๅษีตัดตนภายในวัดพระเชตุพนฯ ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการจัดการองค์ความรู้ด้านการแพทย์ที่ได้ดำเนินการมาสืบต่อมาจากสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช บทพระราชนิพนธ์เรื่อง โคลงด้นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้กล่าวถึงเรื่องการสร้างฤๅษีตัดตนสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความโดยสรุปว่า เมื่อปีจุลศักราช 1198 ปีวอก ตรงกับ พ.ศ. 2379 พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นนรงค์หริรักษ์ ระดมช่างหล่อรูปฤๅษีตัดตน จำนวน 80 ท่า (รวมเป็นรูปฤๅษีทั้งหมด 82 ตน เพราะมี 2 ท่า ที่ทำเป็นรูปฤๅษี 2 ตน ช่วยกันตัดกาย) แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งไว้ทุกศาลารายรอบวัด พร้อมจารึกโคลงอธิบายไว้ทั้ง 80 ท่า (ปรมานุชิตชิโนรส, 2533)

นอกจากตัวประติมากรรมฤๅษีและจารึกโคลงอธิบายที่พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในครั้งนั้นแล้ว พระองค์ยังได้โปรดเกล้าฯ ให้ขุนวิสุทธอักษร บันทึกลงในหนังสือสมุดไทย โดยมีพนายจิตรกรรม เขียนภาพฤๅษีตัดตน 80 ท่า แล้วเสร็จเมื่อเดือน 5 แรม 11 ค่ำ ปีมจ จัตุศักราช 1200 ตรงกับวันศุกร์ที่ 20 เมษายน พุทธศักราช 2381 (กรมศิลปากร, 2550) ด้วยกาลเวลาที่ผ่านไปเกือบ 200 ปี ทำให้ประติมากรรมฤๅษีบางส่วนชำรุดเสียหาย เหลือจำนวนไม่ครบ 80 ท่าและจากการสังเกตลักษณะโดยรวมพบว่ามีประติมากรรมฤๅษีบางตนสร้างขึ้นในสมัยหลัง ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงใช้กระบวนการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบงานศิลปกรรมทั้งงานประติมากรรมและงานจิตรกรรมที่ปรากฏภายในวัดพระเชตุพนฯ และเทียบเคียงรูปแบบกับภาพลายเส้นในสมุดไทยที่โปรดให้สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 3 เพื่อตรวจสอบว่าประติมากรรมฤๅษีตนใดที่น่าจะสร้างขึ้นในยุคแรกสุดเท่าที่ปรากฏหลักฐาน

ตำแหน่งที่ตั้งและจำนวนของประติมากรรมฤๅษีตัดตน

ข้อมูลการสำรวจของกรมศิลปากร (กรมศิลปากร, 2550) เมื่อ พ.ศ. 2550 ได้ทำการบูรณะวัดพระเชตุพนฯ ระบุว่าประติมากรรมฤๅษี 19 ท่า 20 ตน ต่อมา พ.ศ. 2553 ทางวัดพระเชตุพนฯ ได้จัดทำหนังสือคู่มือแนะนำเที่ยววัดโพธิ์ (วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร, 2553) กล่าวถึงจำนวนประติมากรรมฤๅษี 24 ท่า 25 ตน และยังมีข้อความว่า พ.ศ. 2551 ทางวัดได้ดำเนินการปั้นหล่อรูปฤๅษีตัดตนด้วยสังกะสีและดินบุกตามแบบของเดิมให้ครบ 80 ท่า เอกสารทั้งสองระบุเพียงจำนวนประติมากรรมฤๅษีที่มีความแตกต่างกัน นั้นย่อมแสดงให้เห็นถึงว่าประติมากรรมฤๅษีที่ได้ทำการสำรวจในครั้งนี้ มีการตั้งปะปนกันทั้งประติมากรรมฤๅษีที่สร้างแต่เดิมและประติมากรรมฤๅษีที่สร้างเพิ่มเติม ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษาและตรวจสอบ

รูปแบบของประติมากรรมฤาษีภายในวัดพระเชตุพนฯ เพื่อจำแนกประติมากรรมฤาษีที่สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 3 โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ศิลปะในการศึกษา

เมื่อพิจารณาถึงตำแหน่งที่ตั้งของประติมากรรมฤาษีตัดตนภายในวัดพระเชตุพนฯ แบ่งออกเป็นกลุ่ม ๆ โดยมีได้มีความสัมพันธ์ทั้งในเรื่องของที่มาของชื่อหรือการบำบัดอาการเจ็บปวดจากการสำรวจประติมากรรมฤาษีภายในวัดพระเชตุพนฯ พบว่ามีทั้งสิ้น 28 ท่า 29 ตน แบ่งเป็นกลุ่มตามตำแหน่งที่ตั้ง ดังนี้

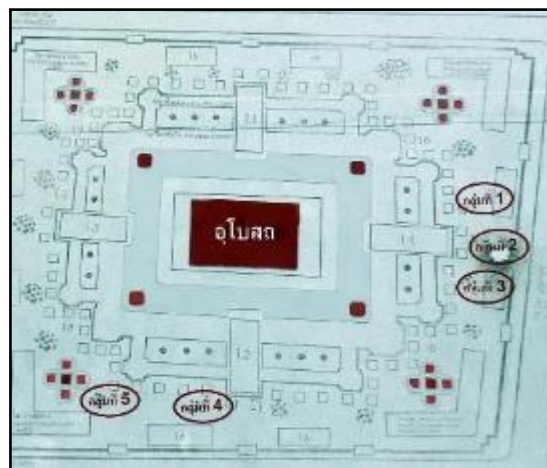
กลุ่มที่ 1 ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ นอกพระระเบียง ตรงข้ามโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ หลังที่ 1 มีฤาษีตัดตน 1 ท่าคือ ยามหนู

กลุ่มที่ 2 ด้านทิศตะวันออก นอกพระระเบียง ตรงข้ามซุ้มประตูทรงมงกุฏ มีฤาษีตัดตน 1 ท่าคือ วชิระ

กลุ่มที่ 3 ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ นอกพระระเบียง ตรงข้ามโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ หลังที่ 2 มีฤาษีตัดตน 2 ท่า คือ อัลทิปะกะและพระวัชอัคนิศ

กลุ่มที่ 4 ด้านทิศใต้ นอกพระระเบียง มีฤาษีตัดตน 17 ท่า (18 ตน) คือ นารท อิษิสังค์ กระไลยโกฏ อัลทิปะกะ วชิระ พยาธิประไลย์ สุทธาวาส ภรตดาบส โควินทร์ พระโสณะ ยาคะ พระโสมะยาคะ กาลชฎิล พระกาลสิทธิ บรมเศร์ วตันตะ และวาสุเทพ/สุพรหม

กลุ่มที่ 5 ด้านทิศใต้ นอกพระระเบียง ใกล้วิหารคดสมอ มีฤาษีตัดตน 7 ท่า คือ อัคตะ โคบุตร คาวินทร์ โยคีอะหม่ พระไชยาศิศ อิษิอุคัพเนตร์ และนารอท

ภาพที่ 1 ตำแหน่งที่ตั้งประติมากรรมฤาษีตัดตน

การกำหนดอายุสมัยประติมากรรมฤๅษีตัดตน

จากหลักฐานบทพระราชนิพนธ์ โคลงด้นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้กล่าวถึงรัชกาลที่ 3 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างประติมากรรมฤๅษีตัดตน แล้วจึงมีการแต่งโคลงอธิบายจารึกบนแผ่นหินและยังให้คณะพนายจิตรกรรมคัดลอกแบบเป็นงานจิตรกรรมบนที่กลองสมุดไทย

ประติมากรรมฤๅษีที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นมีทั้งสิ้น 28 ท่า 29 ตน แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับภาพในสมุดไทยโคลงภาพฤๅษีตัดตนพบว่า มีประติมากรรมฤๅษีตัดตนเพียง 19 ท่า 20 ตนที่มีท่าทางและอิริยาบถสอดคล้องกับข้อมูลในสมุดไทย ดังนี้ นารท อัลทิปะกะ อธิสังค์ วชิระ สุทธาวาส ภรัตตาส โควินทร์ พระโสณะ ยาคะ กาลชฎิล พระกาลสิทธิ บรมเศร์ วาสเทพ/สุพรหม วตันตะ โคบุตร คาวินทร์ โยคิอะหม่ม พระไชยาทิศ อธิอุคัพเนตร์ ประติมากรรมฤๅษีทั้ง 19 ท่า 20 ตนตั้งอยู่กลุ่มที่ 4 และกลุ่มที่ 5 ส่วนประติมากรรมฤๅษีอีก 9 ท่าเป็นกลุ่มประติมากรรมที่สร้างขึ้นในภายหลัง

การตรวจสอบอายุสมัยในครั้งนี้ได้ศึกษาเปรียบเทียบประติมากรรมฤๅษีที่มีการสร้างซ้ำ ดังเช่นประติมากรรมฤๅษีวชิระ ปรากฏอยู่ 2 องค์ คือกลุ่มที่ 2 (ภาพที่ 2) และกลุ่มที่ 4 (ภาพที่ 3) ประติมากรรมทั้งสองอยู่ในท่าทางเหมือนกัน คือ นั่งแยกเข่า ขาไขว้ แขนสอดระหว่างขา มือดันพื้น เมื่อนำประติมากรรมทั้งสององค์เปรียบเทียบรูปลักษณะกับภาพในสมุดไทยและโคลงภาพฤๅษีตัดตน (ภาพที่ 2) พบว่า ประติมากรรมฤๅษีวชิระ (กลุ่มที่ 2) จะมีลักษณะร่วมคล้ายกับประติมากรรมฤๅษีกลุ่มที่ตั้งไว้ด้านหน้าวิหารพระพุทธไสยาสน์ จึงเชื่อว่า ประติมากรรมฤๅษีองค์นี้น่าจะสร้างขึ้นใหม่ในภายหลัง ส่วนฤๅษีวชิระ (กลุ่มที่ 4) น่าจะเป็นประติมากรรมฤๅษีตัดตนองค์หนึ่งที่จะทำการศึกษารูปแบบศิลปะในลำดับต่อไป

ภาพที่ 2 ฤๅษีวชิระ (กลุ่มที่ 2)

ภาพที่ 3 วชิระ (กลุ่มที่ 4)

ภาพที่ 4 ภาพลายเส้นภาพวชิระ
ที่มา: (กรมศิลปากร, 2550)

การพบภาพองค์เดียวกันแต่มีการสร้างประติมากรรมขึ้น 2 ตนนั้น ทำให้เชื่อได้ว่าการสร้างเพิ่มขึ้นในภายหลัง ดังเช่นประติมากรรมภาพอีกตนที่แสดงทำนงคุกเขาราบ ปล่อยแขนลงข้างลำตัว มือทั้งสองข้างดันพื้น เมื่อพิจารณาพร้อมกับภาพในสมุดไทย 80 ทาและโคลงภาพนั้นคือภาพอัชฌิปะกะ แต่กลับปรากฏว่ามีการสร้างซ้ำ 2 ตน ตั้งอยู่ในกลุ่มที่ 3 (ภาพที่ 5) และกลุ่มที่ 4 (ภาพที่ 6) แม้ว่าเครื่องแต่งกายของภาพ 2 ตนจะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือประติมากรรมภาพอัชฌิปะกะ กลุ่มที่ 3 พาดผ้าสไบเฉียง ส่วนประติมากรรมภาพอัชฌิปะกะ กลุ่มที่ 4 พาดผ้าคลุมไหล่ทั้งสองข้าง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับภาพภาพในสมุดไทย (ภาพที่ 7) ประกอบกับเนื้อวัสดุของประติมากรรมภาพนี้คล้ายกับประติมากรรมกลุ่มใหญ่จึงเชื่อว่า ภาพอัชฌิปะกะกลุ่มที่ 4 น่าจะเป็นประติมากรรมภาพตัดตนเองหนึ่งที่จะทำการศึกษารูปแบบศิลปะในลำดับต่อไป

ภาพที่ 5 อัคริปะกะ (กลุ่มที่ 3)

ภาพที่ 6 อัคริปะกะ (กลุ่มที่ 4)

ภาพที่ 7 ภาพลายเส้นฤๅษีอัคริปะกะ
ที่มา: (กรมศิลปากร, 2550)

เป็นที่น่าสังเกตว่าประติมากรรมฤาษีที่มีการทำซ้ำทั้ง 2 ตน คือ วชิระ และ อัลดิปะกะ ตั้งอยู่กลุ่มที่ 4 ถือเป็นกลุ่มหลัก ส่วนฤาษีที่ทำซ้ำ ตั้งอยู่ในกลุ่มที่ 2 และ 3 เมื่อพิจารณาลักษณะประติมากรรมฤาษี กลุ่มที่ 1, 2 และ 3 รวมทั้งสิ้น 4 องค์ แม้ว่าจะมีลักษณะทางประติมานวิทยาโดยรวมที่ไม่ได้แตกต่างกัน แต่ลักษณะพื้นผิวของตัวประติมากรรมเนื้อโลหะที่เรียบ มัน มีความสมบูรณ์ แสดงให้เห็นถึงการเลือกใช้วัสดุในการสร้างที่แตกต่างจากประติมากรรมกลุ่มที่ 4 และ 5 ที่หล่อด้วยชิน (สังกะสีผสมดีบุก) ที่มีร่องรอยความชำรุดตามกาลเวลาและด้วยตำแหน่งที่ตั้งของประติมากรรมทั้ง 4 ตน ตั้งอยู่บริเวณโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ เป็นไปได้ว่าประติมากรรมฤาษีกลุ่มนี้อาจสร้างขึ้นในภายหลัง

รูปแบบประติมากรรมฤาษีดัดตน

ประติมากรรมฤาษีดัดตนภายในวัดพระเชตุพนฯ ที่ได้ทำการศึกษาทั้ง 19 ท่า 20 ตน เป็นประติมากรรมที่หล่อด้วยชิน ตัวท่อนล่างมีทั้งนุ่งสนับเพลาบ้าง โขติบ้าง หรือทั้งโขติและสนับเพลา ตัวท่อนบนมีผ้าพาดลักษณะแตกต่างกัน ส่วนศีรษะของประติมากรรมฤาษีสวมหมวกนักบวช บางตำราเรียกว่า “หมวกผ้าขาวปก” (นริศรานูวัตติวงศ์ และดำรงราชานุภาพ, 2505) แต่ในทางนาฏศิลป์จะเรียกว่า “หมวกทรงดอกลำโพง” เครื่องประดับของประติมากรรมฤาษีชุดนี้มีเพียงสายประคำเท่านั้น

งานศิลปกรรมฤาษีภายในวัดพระเชตุพนฯ ปรากฏทั้งในงานประติมากรรมและงานจิตรกรรม เมื่อพิจารณาลักษณะการแต่งกายของภาพจิตรกรรมฤาษีที่เขียนขึ้นภายในพระอุโบสถ ซึ่งเขียนขึ้นสมัยรัชกาลที่ 3 น่าจะเป็นต้นแบบให้กับการสร้างงานประติมากรรมฤาษีดัดตนกลุ่มนี้

1. การแสดงท่าทางเป็นสิ่งที่ทำตามตำราการดัดตน แสดงให้เห็นถึงอิริยาบถต่าง ๆ ประติมากรรมที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่จะอยู่ในอิริยาบถนั่ง ซึ่งมีความหลากหลายแบบทั้งนั่งขัดสมาธิ นั่งพับเพียบ นั่งคุกเข่า นั่งคู้เข่า (ชันเข่า) นั่งยอง ๆ นั่งกระหย่ง (กางเข่าออก ฝ่าเท้าประกบกัน นั่งบนสันเท้า) ด้วยท่าทางการดัดตน ทำให้มีการแสดงออกที่สีหน้าประติมากรรมบางตนแสดงสีหน้าผ่อนคลายมิได้แสดงอาการใด ๆ (ภาพที่ 3) แต่บางตนกลับแสดงสีหน้าถึงความเจ็บปวด (ภาพที่ 6)

2. ผ้านุ่ง ฤาษีโดยทั่วไปจะนุ่งโหดียวาว เรียบ มีลักษณะคล้ายที่ปรากฏตามภาพจิตรกรรมกลุ่มมาณพ 16 คนภายในพระอุโบสถ (ภาพที่ 8) เครื่องบ่งบอกความเป็นฤาษีในงานจิตรกรรม สมัยรัชกาลที่ 3 ประกอบด้วยหมวกทรงดอกลำโพง การสวมประคำ นุ่งโหดหรือสนับเพลา และการพาดผ้าพาด หลากหลายลักษณะ ดังที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมกลุ่มมาณพ 16 คนที่มีการพาดผ้าเป็นผ้าสไบเฉียง เช่นกัน

ภาพที่ 8 จิตรกรรมฝาผนัง แสดงถึงการแต่งกายของมาณพ 16 คนภายในพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนฯ ตอนโมฆราช
เถรวัตถุ

ประติมากรรมฤๅษีที่นุ่งผ้าแบบโธตีเรียบยาว ปรากฏที่ฤๅษีอิสิสิงค์ หน้าเนื่อ (กวาง)
โธตีที่นุ่งมีแถบหน้านาง ชักชายผ้าเป็นริ้ว (ภาพที่ 9) ส่วนฤๅษีตนอื่นมีท่าทางการตัดตนที่ต้องบิดยัด
อวัยวะส่วนต่าง ๆ จึงมีการดัดริ้วโธตี ให้มีลักษณะคล้ายโจงกระเบน เหน็บผ้ารอบระหว่างขาทั้ง
สองข้าง ทำให้ผ้ามีรอยพับที่ขาทั้งสอง ดังเช่น การนุ่งผ้าของฤๅษีนารท (ภาพที่ 10) ประติมากรรม
ฤๅษีส่วนใหญ่จะมีการนุ่งสนับเพลาไว้ด้านในแล้วนุ่งทับด้วยโธตี แต่มีการดัดโธตีให้คล้าย
โจงกระเบน ดังปรากฏรอยพับที่ระหว่างขา เป็นที่น่าสังเกตว่ารอยพับของผ้าเป็นลายประดิษฐ์
มีแถบริ้วเท่ากัน ดูไม่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่ยังคงปรากฏในการนุ่งผ้าของประติมากรรมฤๅษีชุดนี้
คือ การชักชายผ้าด้านหน้าเป็นริ้ว

ภาพที่ 9 การนุ่งผ้าของประติมากรรมฤๅษีตัดตน แบบโธตียาวเรียบ

ภาพที่ 10 การนุ่งผ้าของประติมากรรมฤๅษีตัดตน คล้ายโจงกระเบน

3. การครองผ้า ตัวท่อนบนของประติมากรรมฤๅษีชุดนี้ มีการใช้ผ้ายาวเพียงชิ้นเดียว มีหลายแบบ ดังนี้

แบบที่ 1 คล้ายชายสังฆาฏิ พาดลงมาจากไหล่ซ้าย ครองผ้าแถบใหญ่ ชายผ้าหยักเป็นแฉก (ภาพที่ 11)

ภาพที่ 11 ฤๅษีบรมเมศร์ การครองผ้าแบบที่ 1 การครองผ้าแบบชายสังฆาฏิ พาดไหล่ซ้าย

มีประติมากรรมฤๅษีหลายองค์ เช่น พระกาลสิทฺธิ ฤๅษียาคะ ฤๅษีไชยาทิศ มีผ้าพาดที่ไหล่ขวา คล้ายภาพจิตรกรรมเหล่ามานพ (ภาพที่ 8) ลักษณะผ้าเป็นแถบใหญ่ ด้านหน้าสั้น ด้านหลังยาว มีชาย 2 ชาย เกิดจากการพับผ้าแล้วพาดไหล่ ฤๅษีอิษีอุคัพเนตร์ (ภาพที่ 12) ครองผ้าริ้วที่ไหล่ขวา โดยทบชายผ้าพาดไว้ด้านหน้า ผ้าปลิวดูเป็นธรรมชาติ

ภาพที่ 12 การครองผ้าแบบที่ 1 การครองผ้าแบบชายสังฆาฏิพาดไหล่ขวา

แบบที่ 2 ลักษณะคล้ายผ้าคลุมไหล่ทั้งสองข้าง มีทั้งการใช้ผ้าผืนใหญ่ เรียบคลุมได้ทั้งแผ่นหลัง (ภาพที่ 13) เช่น ฤาษีวชิระ (กลุ่มที่ 4) ฤาษีโสนะ และยังมีประติมากรรมฤาษีที่ใช้ผ้าคลุมหลังผืนใหญ่ มีริ้วตามธรรมชาติ (ภาพที่ 14) เช่น ฤาษีอิษีสิงค์ ฤาษีอัลทิปะกะ (กลุ่มที่ 4) ฤาษีนารท

ภาพที่ 13 การครองผ้าแบบที่ 2 การครองผ้าคล้ายผ้าคลุมไหล่ทั้งสองข้างที่เรียบทั้งแผ่นหลัง

ภาพที่ 14 การครองผ้าแบบที่ 2 การครองผ้าคล้ายผ้าคลุมไหล่ทั้งสองข้างที่มีรอยริ้ว

เมื่อพิจารณาประติมากรรมฤาษีที่มีการครองผ้าแบบนี้ พบว่าด้านหน้ามีแผ่นผ้าคลุมบ่าทั้งสองข้าง (ภาพที่ 15) ซึ่งคล้ายกับงานจิตรกรรม อันเป็นลักษณะเฉพาะของจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 ในภาพฤาษี (ภาพที่ 16) และบุคคลทั่วไป (ภาพที่ 17)

ภาพที่ 15 การครองผ้าแบบที่ 2 การครองผ้าคล้ายผ้าคลุมไหล่ทั้งสองข้าง

ภาพที่ 16 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง การแต่งกายของฤาษี ภายในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ
ตอนโมฆราชเถรวัตร

ภาพที่ 17 จิตรกรรมฝาผนังการแต่งกายของเศรษฐี สมัยรัชกาลที่ 3 ภายในพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนฯ
ตอนปิณโฑลภารทวาชเถรวัตร

แบบที่ 3 พาดคล้ายสไบเฉียง พาดไหล่ซ้าย มีลักษณะมีความเป็นธรรมชาติ เช่น ถายี่ลธิปะกะ (กลุ่มที่ 3) และถายี่โคบุตร (ภาพที่ 18)

ภาพที่ 18 การครองผ้าแบบที่ 2 ถายี่โคบุตรการครองผ้าแบบสไบเฉียงพาดไหล่ซ้าย

4. ส่วนประดับศีรษะ ประติมากรรมถายี่กลุ่มนี้มีการรวบเส้นผมเกล้าเป็นมวยแล้วสวมหมวกนักบวช ทรงดอกลำโพง มีลักษณะประดิษฐ์ เรียบ ขอบล่างหมวกตัดตรงเกือบทุกตน (ภาพที่ 3, 6, 11, 12) ยกเว้นถายี่โคบุตร (ภาพที่ 18) สวมหมวกนักบวช เป็นขอบหมวกที่คล้ายม้วนผ้าพันเป็นขอบหมวก แต่ด้านบนยังคงเป็นหมวกนักบวชทรงดอกลำโพง ส่วนโยคี่อะหม่ม (ภาพที่ 19) เป็นถายี่เพียงองค์เดียวที่มีได้ใส่หมวกนักบวช แต่เป็นม้วนผ้าพันรอบ

ภาพที่ 19 โยคี่อะหม่ม

5. เครื่องประดับ ประติมากรรมถายี่เกือบทุกตนแขวนสายประคำ ยกเว้นถายี่วาสุเทพและสุพรหม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเป็นการแสดงท่าตัดตนทำดีดคู่ จึงไม่มีการคล้องสายประคำ ถายี่ที่ไม่มีการสวมสายประคำ คือ ถายี่อิสิสิงค์ ถายี่โคบุตร ส่วนโยคี่อะหม่มไม่แขวนสายประคำแต่ห้อยเชือกควั่นที่คอและยังเป็นถายี่เพียงตนเดียวที่มีการใส่ตุ้มหู

เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบลักษณะของประติมากรรมฤๅษีกับฤๅษีในสมุดไทย 80 ท้า ที่มีบันทึกยืนยันว่าสร้างในคราวเดียวกัน สมัยรัชกาลที่ 3 มีฤๅษีที่ครองผ้าเหมือนกัน ดังนี้ อธิสังคัลลธิปะกะ (กลุ่มที่ 4) สุทธาวาส พระโสณะ คาวินทร์ อัคตะ โยคีอะแห่ม ฤๅษีองค์ที่เหลือครองผ้าที่แตกต่างกับฤๅษีในสมุดไทย 80 ท้า ที่จะมีการครองผ้าเพียงแบบเดียว คือ ผ้าคลุมไหล่ทั้งสองข้างมีทั้งคลุมเฉพาะส่วนบ่าและคลุมทั้งแผ่นหลัง ขอบผ้ามีชายรุ่ม ส่วนฤๅษีบางองค์วรกายท่อนบนเปลือยเปล่า การครองผ้าที่มีลักษณะคล้ายการครองผ้าสไบกลับไม่ปรากฏกับฤๅษีในสมุดไทย 80 ท้าชุดนี้

บทสรุป

ประติมากรรมฤๅษีตัดตนภายในวัดพระเชตุพนฯ ไม่ปรากฏต้นแบบทางด้านงานศิลปกรรมว่ามีที่มาจากไหน แต่เชื่อได้ว่าเป็นการนำเอาความเชื่อเกี่ยวกับการฝึกตนตามลัทธิโยคะจากอินเดีย มาปรับประสานกับรูปแบบศิลปะการสร้างพระพุทธรูป และการเขียนภาพบุคคลในงานจิตรกรรม ตามหลักพุทธศิลป์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของประติมากรรมฤๅษีตัดตนกลุ่มนี้ คือ เป็นประติมากรรมบุรุษที่มีขนาดเกือบเท่าคนจริง พื้นผิวเรียบ ไม่เน้นกายวิภาคหน้าตาอ่อนเยาว์ มีความเมตตา ไม่มีหนวด เครื่องนุ่งห่มมีเพียงสนับเพลา โขติที่มีการนุ่งคล้ายโจงกระเบน วรกายท่อนบนครองผ้ามีทั้งพาดไหล่ คลุมบ่า และสไบเฉียง สวมหมวกนักบวช ขอบหมวกตัดตรง เครื่องประดับมีเพียงสายประคำสั้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบ พบว่าประติมากรรมฤๅษีตัดตนภายในวัดพระเชตุพนฯ ที่ปรากฏในปัจจุบัน มีเพียง 19 ท้า 20 ตน ถือว่าเป็นประติมากรรมฤๅษีกลุ่มที่เก่าที่สุด ซึ่งมีรูปแบบศิลปะสอดคล้องกับลักษณะรูปแบบของงานจิตรกรรมฤๅษีที่ปรากฏในสมุดไทยและภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนประติมากรรมที่เหลือคือส่วนที่สร้างขึ้นใหม่ในภายหลัง

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2550). *สมุดภาพโคลงฤๅษีตัดตน*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ปรมาณูชิตชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. (2533). *โคลงฉันท์ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน*. กรุงเทพฯ: กองทุนสมเด็จพระสังฆราช 17 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.
- วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร. (2553). *คู่มือนำเที่ยววัดโพธิ์*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน).
- นริศรานุกุลดิวงค์, สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ และ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์. (2505). *สาส์นสมเด็จ เล่ม 25*. พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา.